

Gaszner Péter

orvos, pszichiáter (Békéscsaba, 1939. augusztus 4.)

Az oroszán jegyében születtem. Élettörténetem főbb eseményei: iskoláimat Békéscsabán és Diósgyőrben, majd az Újdiósgyőri Gimnáziumban végeztem, a Debreceni Orvostudományi Egyetemen szereztem orvosi diplomát. Rövid miskolci kitérő után a Pécsi Orvostudományi Egyetem Ideg- és Elmeklinikáján Környey professzor irányításával lettem ideg-, majd elmegyógyász. Pályám nagy részében az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet pszichiátriai osztályán dolgoztam, itt köszöntöttek huszonöt éves pszichiátriai osztályvezetői jubileumomon is. Több mint 45 éves oktatói tevékenységemből húsz évet a Semmelweis Egyetem professzoraként töltöttem, és reményeim szerint ezt folytatom is. A szakmai tanulmányutakból

legfontosabbak a gdanski, az egyéves manchesteri, az umeai, a Buenos Aires-i és a többszöri nashville-i (Vanderbilt Egyetem).

Amire büszke vagyok: a Széchenyi professzori ösztöndíj, a Svéd Pszichiátriai Társaság tiszteletbeli tagsága, a Buenos Aires-i Egyetem díszdoktorsága, az MTA doktora, az MTA orvosi osztálya tanácskozó testületi tagsága, a Pszichiátriai (WPA) és a Neuro-pszichofarmakológiai Világszövetség (CINP) vezető tisztségei. Ami szomorúsággal tölt el: hazánkban a pszichiátria nemcsak nem becsült, de lebecsült lett. Ez nekünk, pszichiátereknek fájó, a több százezer lelki betegnek tragikus, a több millió magyarnak szomorú.

Szakmámat, az orvostudományt, ezen belül a pszichiátriát mély alázattal és nagy hivatástudattal műveltem, és ezt szeretném tovább folytatni. A hivatástudatot, a gyógyítás szeretetét minden más fölé rendeltem. Ez magánéletem rovására ment, mégis büszke vagyok rá, mert négy gyermekem közül három orvos lett, választott szakmájuk igen jeles művelői. A pszichiátria szeretete mellett igen fontosnak tartottam – hazai és nemzetközi vonatkozásban egyaránt – a szakma megbecsültetését a fiatalokkal. Az oktatás szeretete és művelése mellett lényeges volt a klinikai kutatómunka is.

Sokoldalú szakmai tevékenységem során jutott idő a Magyar Pszichofarmakológiai Társaság elnöki funkciója ellátására, a Neuro-Psychopharmacologia Hungarica szakmai folyóirat alapító főszerkesztőségére is.

Az elmúlt évtizedek a pszichiátria töretlen fejlődését mutatják: az agykutatás hazai és nemzetközi művelői igen jelentős eredményeket hoztak. A neurotransmitter (ingerületátvitelért felelős) központi idegrendszeri molekulák felfedezése, és szerepük a pszichiátriai gyógyításban áttörést eredményezett. Fiatal orvosként azért is választottam a pszichiátriát, mert az akkor még az egyes lelki betegségeket többnyire csak részletesen leíró szakág a gyógyítást kevésbé ismerte. Arra gondoltam, itt sok teendőm van, hátha én is segíthetek. A lelki betegségek gyógyítása igen sokat fejlődött az elmúlt évtizedekben: szín-

te minden pszichiátriai kórkép javítható, a gyógykezelés komoly eredményeket tud felmutatni. Ma már ott tartunk, hogy a testi tünetek mellett a lelki betegségekben is segít az orvostudomány.

Szinte érthetetlen a hazai viszonylatban tapasztalható megtorpanás. Optimizmusom azonban sok nehézségen segített át. Most is mély meggyőződéssel vallom, hogy az elkövetkező évtizedekben a mentális egészség és megelégedettség minden honfitársunknak alanyi jogon jár. Biztos vagyok abban, hogy a lelki betegségek gyógykezelése minden beteg számára elérhető és megvalósítható lesz. A jövőben azonban arra kell törekednünk, hogy a lelki betegségek megelőzhetőek, a mentális kiegyensúlyozottság és egészség megtarthatók legyenek, a rehabilitáció mindenkin egyénre szabottan segítsen.

Szalai Sándor

villamosmérnök (Budapest, 1939. augusztus 4.)

Első gyermekkori emlékemben apácák szerepelnek, akiknél óvodába jártam. Ezt sötétebb képek követik, a háború, a bombázások és a légiriadó. Szüleimmel Budapest intenzív bombázása elől Érdre költöztünk, ahol éjjeli álmaimból rendszeresen riasztottak a légiriadók miatt, és álmosan botorkáltunk a

sötét ösvényen a biztonságosnak tűnő kőbányába. Fejünk felett húztak el az amerikai repülők, a reflektorok és légvédelmi ágyúk lövegeinek fellobbanó fényei között. Gyermekfejjel szurkoltam, mikor találnak már el egy gépet, de nem maradt meg emlékezetemben egy ilyen esemény sem. Az intenzív bombázások elmaradtával visszaköltöztünk Csepelre. A váratlan éjszakai támadások miatt éjszakánként, sok más családdal együtt a közösi bunkerba mentünk, mindenkinek

megvolt a kis szeglete, ahol pokrócok alatt, kis vánkosokon próbáltunk szenderegni. Én mindig vártam a világosodást, amikor édesanyám kiösont a házunkhoz és meleg teával vagy rántott levessel tért vissza. Édesapám az úgynevezett szerencsések közé tartozott, hadiüzemben dolgozott, ahonnan nem

vitték a frontra. A Dunai Repülőgépgyár persze többször szőnyegbombázást kapott, és édesapám isteni szerencsével túlélte. Ez a repülőgépekkel kapcsolatos gyermekkori emlékem, úgy látszik, nyomot hagyott bennem egész életemre.

Villamosmérnökként végeztem az egyetemem és két év múlva már a Pestvidéki Gépgyárban, repülőgépek körül dolgoztam. Volt egy kalandos kitérőm, a Szovjetunióban, az Egyesített Atomkutató Intézetben hat évig magyar

fizikusok számára kísérleti berendezéseket terveztem. Ez a brezsnyevi időkben megismertette velem a szocialista rendszerek mélységeit is. A munkába feledkezve dolgoztam, nem figyeltem a külvilágra. Érdekes feladataim voltak, itt kezdődött tudományos pályám. Ekkor rögzült bennem József Attila verstöredéke: „Ne légy szeles. Bár munkádon más keres – dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes.” Ezt egy időben munkahelyemen kitűztem a falra, de nem csak a rádióban szignálként használt töredékét. Hazatérésem után a KFKI Részecske- és Magfizikai Kutatóintézetbe (RMKI) kerültem, ahol az űrkutatási műszerek fejlesztése volt a feladatomban.

Az első jelentős munkám a KFKI RMKI-ban a magyar űrkutatás máig is legsikeresebb programjának, egyben a leglátványosabb kísérlet műszerének a fejlesztése volt, amely elsőként továbbított képet üstökösösmagról. Éjt nappá téve dolgoztunk kollégáimmal, mivel a Halley-üstökössel a találkozás, azaz a kísérlet megismétlése csak 76 év múlva nyílt volna lehetőség, itt nem volt mód igazoló jelentést írni, miért nem készült el valami határidőre. Nehéz leírni azt az örömet, amit a magyar kutatók éreztek, amikor az üstökös magjáról megérkeztek az első képek, hiszen ez volt az első igazi komoly próbatétel űrberendezések készítésére Magyarországon. A VEGA szondák műszereinek egyharmada Magyarországon készült. A sikeres műszer fejlesztéséért, többedmagammal Állami Díjban részesültem. Tulajdonképpen ez alapozta meg jó hírnevünket a nemzetközi űrkutatási közösségben.

Azóta sok érdekes NASA, ESA és orosz űrmissziós műszerépítésében vettem részt, amelyek a Vénusz, a

Föld, a Mars és a Szaturnusz megismerését szolgálják. Mint a repülésben, az űrkutatásban is a megbízhatóság a legfontosabb tényező. Az egyik, a Szaturnusz környezetét vizsgáló Cassini szonda 1997-ben indult, és csak hét év múlva ért a célhoz. Ebben a misszióban két műszer fejlesztésében vettem részt. A másik, a Rosetta szonda már négy éve száguld a célja felé és csak 2014-ben éri el a cél-üstököst, hogy jobban megismerjük a Naprendszert, a bolygók és az élet kialakulásának kezdetét. Abba a szerencsés helyzetbe kerültünk munkatársaimmal, hogy az üstökös felszínét vizsgáló űrállomás központi számítógépét fejleszthettük. Az eredményes munkáinkért több munkatársammal együtt mind a NASA, mind az ESA oklevéllel tüntetett ki. A tudományos együttműködés a világ megosztottságát csökkentő tényezők, különösen a nyolcvanas években volt ez jelentős. Az űrkutatásban végzett kutatásaim során összegyűlt új eredmények alapján szereztem meg az MTA doktora tudományos fokozatot. Többéves űrkutatási munkám sikerességét igazolja, hogy a Nemzetközi Asztronautikai Akadémia tagjává választottak.

Természetesen a nemzetközi kapcsolatokkal gyakori utazás jár együtt, amelynek során a világ sok országában jártam, élményekben gazdagabb lettem. Megismertem sok kutatót, mérnököt, és bátran állíthatom, hogy a magyar mérnököknek nem kellett seholy sem szégyenkezniük felkészültségükben. Egyetemünk biztos elméleti alapot adtak a kreatív alkotáshoz, remélem, a piacképes tudás jelszavával ez a jó hagyomány nem fog megszűnni. Büszkeség töltött el, amikor Pasadenában a Kármán Tódorrról elnevezett teremben voltam, vagy amikor a Los Alamos-i múzeum-

ban a kutatóközpont történetét bemutató film alatt egy amerikai kolléga megbökdösött, mialatt a laboratórium alapításában részt vevő három magyar atomtudósról beszéltek. De mindezek mellett az egyik legnagyobb boldogság a jövő nemzedékét látni, hogy követőink vannak és lesznek.

A családban is öröm két leányom három-három unokájának cseperedését, fejlődését látni, és ez reményt ad, hogy a magyarság talán nem fog eltűnni a nagy globalizációban.

József Lindor

Kötő József

politikus, színháztörténész (Kolozsvár, Románia, 1939. augusztus 8.)

A megnyugvás ösvényein... Nemzedékem túl későn született ahhoz, hogy megismerhesse a polgári világ szabadságát, de túl korán ahhoz, hogy megkímélje a sors a totalitárius „örömtől”. Személyiségformálódásunk időszaka egyfajta „köztes állapotra” esett. Miközben az „átkos múlt” és a „boldog jövő” ideológiái ádáz harcukat vívták lelkeinkért, addig mi még hozzájuthattunk olyan „tisztá forrásokhoz”, amelyek, ha külső szabadságunkat nem, de gondolkodásunk alakításának belső szabadságát biztosíthatták. Hozzám a sors különösen kegyes volt. Két olyan élményt tartogatott számomra, amelyek, Vörösmartyt parafrázálva, hozzásegítettek az

„igaz út” megleléséhez, s ha a rajta való járás olykor rögös is volt, vagy egyenesen lehetetlen, azért mindig elválaszthattam az ocsút a tiszta búzától.

Gyerekkoromat Tordán töltöttem, az 1568-as erdélyi országgyűlés városában, s egyik első, önismeretre tanító képzőművészeti élményem éppen a városi múzeum bejáratával szemben függő Körösfői-Kriesch Aladár-festmény volt, amelynek központi alakja Dávid Ferenc, s azt a pillanatot örökíti meg, amikor, a nagy reformátor lánglelkű szónoklatának hatására is, a testület a világon először elfogadja a lelkiismereti szabadságról szóló törvényt, miközben Európában még csak ezután következett a Szent Bertalan éjszakája. Büszke voltam, hogy ilyen nemzethez tartozhatom. A nemzet tehát nekem sajátos lelkiséget jelent (később, érett fővel értettem meg, hogy ez a transzszilván tolerancia, illetve a Szent István-i befogadó nemzet gondolata).

Másik meghatározó élményem a nagyenyedi Bethlen Kollégium szelleme. Középiskolás korom napi zarándoklatai a labancverő kuruc tógátus diákok emlékművéhez létem alapparancsává tették, hogy sorsfordulóimon csakis Vak Bottyán talpasainak módján dönthettem. Természetes tehát, hogy az iskolaalapító Bethlen Gábor tanításai szentírásként hangzottak, akinek vigyázó tekintete azt sugallta, hogy a nemzetkarakterológiánkban nem is teljesen alaptalanul jelen levő tragikus félelemnek, miszerint eltűnünk a föld színéről, van egy má-

sik alternatívája is: „egy népnél sem vagyunk alábbvalóak”. Ott rejtőzött a nagy felismerés: mindent túl lehet élni, tovább lehet élni, egyéniséget, anyanyelvet, kultúrát meg lehet őrizni, csak országépítő politikánk középpontjába a művelődés országmegtartó erejének hasznosítását kell helyezni.

Természetszerű volt, hogy a bölcsészkar nyelv és irodalom szakára iratkoztam be. Lassacskán körvonalazódott, hogy kutatási területem a két világháború közötti romániai magyar irodalom története lesz. (Írásom címét is kedvelt szerzőm, Karácsony Benő ihlette.) Habár sokáig kecsegtettek egyetemi oktatói munkakörrel, a Bolyai és Babeş egyetemek egyesítése körüli „vitézkedésem” okán, éber elvtársak egy csoportja eltanácsolt. Néhány évi tanügyi ténykedés után a kolozsvári színházhoz kerültem dramaturgként. A mi tájaink színház- és drámatörténetének áttekintése szükséges volt gyakorlati munkám minőségi végzéséhez is, de immár örök társam, szenvedélyé lombosodott kutatóösztönöm is erre buzdított. És ekkor következett be az a felismerés, amely végül is pályamódosításra ösztökélt. Már a téma körültagogatásakor kitűnt, hogy míg a romániai magyar színháztörténet előzményeire és a második világháború utáni korszakára vonatkozóan néhány alapvető kézikönyv rendelkezésünkre áll, addig éppen kedvenc korszakom, a két világháború közötti időszak teljesen feltáratlan. A kornak a köztudat előtt ismeretlen anyaga tanulmányozása számomra egyértelműen bizonyította: a Hamupipőke-sorsban senyvedő dráma- és színháztörténetünk feltáratlan eredményeit közművelődésünk élő és ható kincsévé kellene tennünk, hisz olyan értékek rostálódtak ki a közgondolkodásból, amelyek önismeretünket gyarapíthatták, kultúránkat teljesebbé tehettek. Így a még jóformán ki sem bomlott irodalomtörténeti pálya máris átvedlett dráma- és színháztörténeti érdeklődéssé. A feltárt adatok kézzelfoghatóan bizonyították fenti tételemet, hisz – csak néhány példát kiragadva – felmérhetetlen az egyetemes magyar avantgárd drámai vonulata a húszas-harmincas évek erdélyi kísérleteinek eredményei nélkül, a „kék madár”-irányzat drámamodell- és játéktípus-teremtő próbálkozásának megismerése is nélkülözhetetlen: egyedi kísérletként igyekezett egyetemessé tenni a sajátos népi gyökereket, a színi látványt folklórelemek beépítésével szurrealisztikus vízióvá növesztetni. Máig követhető modell az erdélyi–magyar–egyetemes hármasszöveg jelszó jegyében működött kísérlet. Gyakorlati színházi munkám is emlékeztet számomra, tagja lehettem Harag György csapatának, amely megpróbálkozott a hagyományos színházi formanyelv átírásával, rést teremtve a korszerű kifejezési módok betörésének a színházi gyakorlatba. A kísérlet a Sütő-tetralógia színrevitelében tetőzött. A pályamódosításban legfelsőbb meggyőződésemmel is megtestesült. A szakirodalom szerint azok a népcsoportok, amelyek nem rendelkeztek független területtel és önálló közigazgatási intézményekkel, hiányukat kulturális intézményekkel pótolták, így a színházépület olyan helyszín is, ahol kőbe vésve manifesztálódik egy adott nemzet identitása, egy virtuális nemzet valóságga alakítható. A totalitarizmus éveiben a színház a nemzeti „túlélés” jelképévé, a múlt jelenné formálható és a jövőre vetíthető terévé változott. Ez a hit tükröződött dramaturgi, majd színházigazgatói tevékenységemben és több tucat színháztörténeti tanulmányban, valamint féltucatnyi kötetben.

Aztán a rendszerváltás ismét pályamódosítást hozott: lehetőség adódott a hit gyakorlattá váltására. Szerepet vállaltam a közéletben, az erdélyi magyarság

közképviselőt ellátó szövetségben ügyvezető alelnöki tisztséget töltöttem be, az állami közigazgatásban, két ízben is, a kisebbségi oktatásért felelős államtitkár lettem, a mára már nemzeti jelentőségű intézmény címet elnyert Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület alapítója és elnöke voltam, a minőségi színjátszás utánpótlását biztosítandó tanítottam a kolozsvári egyetem keretében általunk létrehozott színházi tanszéken. Csak így járulhattam hozzá hitem gyakorlattá váltásához: létre kellett hozni az önkormányzaton alapuló intézményrendszert, az asszimilációmentes lét egyedüli szavatolóját. Közel két évtized harc következett, s persze fegyverek közt hallgatnak a múzsák. Ha írásra maradt időm, inkább kultúrpolitikai vitairatok születtek, mivel Kelet-Európában nem autópályákon haladhatunk álmaink felé.

Mikor hetvenedik évem kopogtatott, elhatároztam: valóban a megnyugvás ösvényeire lépek, nyugdíjaztattam magam, és életemben először főfoglalkozás-képpen kutathatok. Készítem a két világháború közötti erdélyi magyar színjátszás lexikonát. Életem nagy beteljesülése lehetne, ha kézbe vehetném a nyomdából frissen kikerült hengegő példányt, s mutogathatnám hat unokámnak.

Próto János

Bertényi Iván

történész, heraldikus, egyetemi tanár (Budapest, 1939. augusztus 16.)

Még „békebeli” vagyok: fél hónappal a második világháború kitörése előtt láttam meg a napvilágot. Nagyon szép kisfiú voltam (akkor még!). A háború végén a német katonák csokoládéval, az oroszok barna katonakenyérrel kínálgattak. (Mindegyiket elfogadtam – azóta is látszik az alakomon.) Mint badacsonyi gyerek, de nem a bor hatása alatt, először hajós, aztán vasutas akartam lenni. Szüleim mindketten pedagógusok voltak, igen ki kellett hát vágnom a rezet a felvételi vizsgán, hogy bekerülhessek

az értelmiségiek számára fenntartott tízszázaléknyi hely egyikére. Végül mégiscsak történész lettem, sőt a nagy múltú Eötvös Collegium is tagjai közé fogadott. Fiatal koromban elsődlegesen a közelmúlt története érdekelt, láttam azonban, hogy erről az időszakról a napi politikától elszakadva nem lehet írni, ezért fordultam a levéltáros szak, a történelem segédtudományai és a középker felé. Mindig jó tanuló voltam, egyedül a rajz nem ment – talán ezért kezdtem vonzódni a címerekhez. Az 1960-as

években Magyarországon a kibernetika burzsoá, a heraldika feudális áltudománynak számított, ezért első címertani cikkemet a *Toldi szerelme* heraldikájáról írtam a másodlagosnak tekintett magyar szakom egyik szemináriumi dolgozataként. Igen meglepődtem, amikor ezzel az országos tudományos diákköri megméretésén első helyezést értem el. Történezmestereim a középkori kormányzattörténet felé irányították érdeklődésemet. Így magától értetődött, hogy bölcsészdoktori értekezésemet arról a Szepesi Jakabról írom, aki az ország távoli szegletéből érkező kisnemesi származása ellenére az 1370-es években az ország második legfontosabb főúri méltóságát, az országbírói tisztséget nyerte el. A továbbiakban kutatásaim során az összes XIV. századi magyar országbíró tevékenységét feltártam és kandidátusi disszertáció, valamint monográfia formájában publikáltam. E munkákkal egyben dédapám – Wenzel Gusztáv – emlékének is adóztam, aki a XIX. század neves történésze és jogtörténésze volt.

„Hivatali” pályámat végig az ELTE bölcsészkarán töltöttem: a gyakornokságtól az egyetemi tanárságig végigjártam a „számárlétra” valamennyi fokát. Csaknem fél évszázadon át történelem és levéltár szakos hallgatók nevezékeit (esetenként szülőket, majd gyermeküket) oktattam, így nekem is felróható, ha a történelemtanárok, történészek és levéltárosok nem állnak mindig hivatásuk magaslátán. Minden igyekezetem ellenére sem sikerült nagyobb fiamat megakadályozni, hogy ő is historikus legyen. Kisebbik fiam bölcsészen választott, ő nem bölcsész-, hanem jogászpályára lépett.

Élve a kormány által biztosított „kulturális turizmus” lehetőségével, az 1970-es évektől (saját költségemen)

rendszeresen részt vettem és előadásokat tartottam nemzetközi heraldikai és genealógiai kongresszusokon, valamint más tudományos rendezvényeken Stockholmtól Lisszabonig és Londontól Moszkváig. Szerepléseimnek és idegen nyelvű publikációimnak köszönhetően több külföldi tudományos akadémia és társulat is tagjává választott. (A távolság megszépít....) Pecséttani munkásságom elismeréseként több mint egy évtizeden keresztül képviselhettem Magyarországot a Nemzetközi Levéltári Tanács pecséttani bizottságában. Franciaországi és ausztriai ösztöndíjaim során kikutattam, hogy a középkori és kora újkori parasztnozgalmak, illetve azok vezetői is használtak címereket, így sikerült megszabadítanom a heraldikát a hazai tudománypolitika irányítóinak negatív megítélésétől. „Jutalmam” nem maradt el: egymás után több heraldikai kézikönyvet és tanulmányt publikálhattam, és a Magyar Tudományos Akadémián doktori disszertációm a középkori magyar címerhasználat történetéről készíthettem.

Hosszas tárgyalások után 1978-ban az Amerikai Egyesült Államok kormánya visszaadta a magyar koronázási jelvényegyüttest, így a Szent Korona az érdeklődés előterébe került. Ennek volt betudható, hogy koronánk történetéről írt és négy kiadást is megért tudományosan népszerű munkám hallatlanul magas (másfél százazret is meghaladó) példányszámban kelt el.

Miután az 1970-es, 80-as években népszerűsítő munkáim jelentek meg Magyarország Anjou-kori történetéről és Nagy Lajos királyról, a rendszerváltást követően Gyapay Gáborral felkérés kaptunk nemzeti történetünk egészének egy kötetben való összefoglalására. A „jó időzítésnek” köszönhető a könyv feltucatnyi kiadása az 1990-es években.

1988 és 1993 között másodállásban a keszthelyi Helikon Könyvtár vezetője voltam. E minőségemben rendezhettem meg a Festetics-kastélyban Czoma László direktor segítségével a 19. nemzetközi heraldikai és genealógiai kongresszust. Ezt követően három évig régi alma materem, az Eötvös József Collegium igazgatója lettem. Működésem alatt, 1995-ben ünnepelte az intézmény fennállásának centenáriumát.

Politikával soha nem foglalkoztam, pártba soha nem léptem be, akkor sem, amikor egy volt belőle! Érthető, hogy állami vagy kormánykitüntetésben nem részesültem. (A jelenleg regnáló kivételével mindegyik kormány meg is bukott!) Mégis többször váltam politikai viták részesevé: 1990-ben

tudományos érvekkel bizonyítottam, hogy a koronás címer nem csupán királyságok jelképe lehet, hiszen több köztársaság szuverenitás-szimbólumként használta és használja. A közelmúltban is többször voltam kénytelen sorompóba lépni, amikor több mint nyolc évszázados nemzeti jelképeinket napi politikai támadások érték.

Bár (édesapámhoz hasonlóan) többször végigudvaroltam a kalendáriumot, tartósan egyetlen nő sem volt képes elviselni, ami a leírtak elolvasása után könnyen megérthető. Hátralévő éveimet szerelmeimnek, a Balatonnak és a tarokkpartiknak kívánom szentelni.

Bögszi János

Bögszi Kádár János

költő, író (Brassó, Románia, 1939. augusztus 18.)

Ebben a kicsiny-kis országban úgy űzetik a reményt. Nem kopógondolattal, mohósággal, de hittel, vággyal, örökös, fokozódó szomjúsággal. Kincs másképpen: csak az önmagunkba-egymásba vetett hit, bizalom adhat reménységet. Mégis: űzött-űzetett a remény ebben a Duna szálára fűzött, gyöngyszem-országban, ahol a szél félszegg-féloldalassá gyötri a fákat, és a kíméletlen *hosszá nem értés*, a közőny, a szükség a jellemeket. És mégis: egymásért vagyunk, és van remény, bárhogy is verje közénk az éket az önös érdek és a *hivatalos becstelenség*. Jaj, vajon tudjuk-e, mi is a megmaradt birtokunk? – ebben az asszonytenyéryni országban, amit simogatni, csókolni kell, mert annyiszor fűtt keresztül-kasul rajta a szél, elsöpörve szinte mindent, ami érték. Csak e föld *haza* voltát nem lehetett elvitatni – sokan pró-

bálták bár, és próbálják ma is zápult agyú potentátok és csatlósaik –, mert az éber lélek, az emlékezet és a soha el nem hamvadó tudat volt az őre. Ma is az.

Mégis, néha úgy jár át az idegenség, mint a szél ezen a gyermektenyéryni országon, s elúzi a reményt, mint a forgatag ősszel a gyökere szakadt ördögsekeret a pusztán. Így érzem néha.

Bögszi Kádár János

Tóth Sándor

újságíró, költő, műfordító (Szolnok, 1939. augusztus 18.)

Akkor születtem, amikor kitört a második világháború. Szolnok a szülővárosom, de a Palócföld az eredeti pátriám. Kisgyermekként a légelhárítók ágyútüzére emlékszem, miközben az óvóhelyre vittek az esti órákban.

1942-ben csöndesebb világ várt a nógrádi dombok közt, ahol aztán iskolába kezdtem járni. 1946-ot írtak, nyugodtabb két esztendő után szakadt rám ez a kor, amely 1956-ig tartott. Mindig hívő keresztény voltam, gyerekként az oltárszolgálat fontos volt nekem, és az a kultúra nevelt, amely plébániák könyvesházában századok óta élt. A hely: Kisterenye (ma Bátorterenye), ahol éppen azért nem javasolt az iskolaigazgató középiskolába, mivel egyszerű munkásgyerek létemre a „sötét

reakciót” szolgáltam. Esztergom befogadott: a ferences rend gimnáziuma. Tehát végül is jól jártam. Megalapoztak latin műveltséggel, magyar irodalommal, a tisztesség Szent Ferenc-i gondolkodásával és – derűvel, amely azokban az években gyönyörű ajándék volt. Teológiára kezdtem járni Egerben, majd Budapesten folytattam stúdiumaimat. Pap nem lettem, papa: igen. Öt gyerekkel. S hogy visszalapozok rövidke életrajzomban, 1956 az esztergomi „sötét kapunál” újra ébreszt forradalmas emlékével, könnyekkel; közel velem egykorúak (is) a kövезetre borulva hagyták itt az életet – sortűz áldozataiként... Nehéz volt megérteni, miért jutott ennyi szenvedés egy népnek, de bölcs történelemtanárom minden igazat elmondott, amit könyvek lapjai közül kitépett a kommunista diktatúra. Lehet, hogy ezért is jelentkeztem történelem szakra, mintegy fintort vágva a kor képeinek? A teológia után ugyanis fölvettem az egyetemre, s mivel még voltak régi jó tanárok, tőlük tudtam meg, mit érdemes elolvasni, megjegyezni, hogy gondolkodni tudjak. Irodalom, történelem, zene bővületében az élet ugyanabban a szellemben folytatódott, ahogyan gyermekkoromban kezdődött. Mindig a könyvek izgattak, mindig a szellem irányított, amely erős példákkal nevelt – nevel ma is, közel a hetedik évtizedhez. Izgatott az írás, a diploma után – de már közben is – az Új Ember szerkesztőségében kaptam szerény helyet, Rónay György pedig meghívott a Vigilia asztalához. Írtam jól-rosszul a „fejlődő szocializmusban”, szinte mindig a kultúráról, a hitről. A régi-új örökség tükrét kerestem, ahol magyarságom tudatában mindent szerettem volna látni, főleg a hazugságok mögött az igazságot. Az irodalomhoz e lapoknál szegődtem, versek, kisesszék, zenéről, színházról, képzőművészetről jelezték bicegő utamat, s főleg olyan riportok, amelyek egyházi műemlékek helyreállításához anyagi segítséget „koldultak” az ország érző olvasóitól. Nem sikertelenül. A pangó-sutyorgó esztendőkből ezek az írások vigasztaltak, s általuk a bizalom: „Van lelke még Árpád nemzetének.” Mindig patriotának éreztem magam, utálok bármiféle sovínizmust! Így köszöntött rám 1990: egyéni választott képviselője lettem nóg-

rádi körzetemnek, tudtam, nekem nem a légből kiabált jelszók (a gyere velem, én se megyek sehová jegyében) a korváltás hangja, hanem a cselekvés, vagyis a keresztény etika törvénye. Nem lettem jó politikus, mivel azt csináltam, amit kellett. (Ezt azóta nevéssé vált társam mondta egyszer.) Kaptam irodalmi díjat (József Attila „nevében”), Pro Urbe díjat (Esztergom nevére), tizennyolc esztendő múltán pedig egykori választókörzetem hatszáz éves központjának díszoklevelével, plakettjével leptek meg. 1994 óta tanárkodom Szent István városában a PPKE Vitéz János Karán, munkatársra vagyok a Magyar Katolikus Rádióknak, sajtónak, megjelent egy tucat könyvem, örülök az unokáimnak, nagy családomnak, szolgálom, akit mindig szolgáltam, s hazámat, ahogyan lehet. Bízom még: eljön egyszer egy jobb kor, ahogy hitt ebben hajdan Vergilius. Az etikát, a műveltséget, a szellem tiszta arcát tartom elsődlegesnek. Írok, fordítok, tanítok, s ez bizonyára növeli egy öregember hitét, reményét.

Ha mostanában megkérdezik, mi az, mire gondolok, Sík Sándor piarista (eszményképem irodalomban, emberségben) szavait idézem:

„Hetven felé,
Mint felhőn át az esti napkorong,
Mindenfelé
Egy fényességes árny borong:
Az Istené.”

Sík Sándor

Fazekas Lajos

filmrendező (Kecskemét, 1939. augusztus 23.)

Születésem napja, úgy mondják, az Oroszlán csillagjegyének utolsó napja, a következő már Szűz. Kecskemét cívisváros, családom polgár-család, apai ágon magyar kisbirtokos-iparos eredetű, születésem idején már hivatalnokfamilia, református, anyai ágon délvidéki svábok az őseim, papok, bankárok, vasúti tisztek, jogászok, tanítók a fölmenőim; az ő révükön lettem három öcsémrel együtt katolikus.

A háború végén kezdtem iskolába járni Kecskeméten, majd apám sok

Gáspár Miklós felvétele

költözéssel járó mester-sége folytán (rendőrtiszt lett 1945-ben) Gyömrőn, Cegléden, Szegeden és Makón, az ő-ző nyelvjárású Alföldön jártam ki az általános iskolát.

Makón lettem gimnazista, az országos versenyeket nyerő tornászcsapat tagja, ez idő tájt jelentek meg első verseim a megyei lapokban (később majd a Tiszatájban, Élet és Irodalomban, Új Írásban is), és végzős gimnazista gyanánt itt ért 1956-ban a forradalom, amelynek makói eseményeiben kezdeményező szerepem volt.

Apám a város népszerű rendőrkapitányaként a forradalomhoz csatlakozott, a bukás után emiatt letartóztatták, félholtra verték, bebörtönözték – jóval később, 1994-ben a város díszpolgára lett, emlékét ma márványtábla örökíti meg.

Édesanyámmal és öcséimmal akkor hazamenekültünk Kecskemétre, ahol oltalmába vett a család, így én elkerültem a pufajkásokat.

1957-ben a Katona József Gimnáziumban érettségiztem kitűnően. Leginkább orvos akartam volna lenni, de egyetemre hiába jelentkeztem; testvéreimet is el kellett tartani, hiszen tanítónő édesanyám se kapott munkát jó darabig; a rokonságnál, nagyszülőknél laktunk – dolgozni kezdtem. Ám katonai behívás fenyegetett, ami akkor az én helyzetemben életveszélyt jelentett volna.

Találtunk egy helyet, ami mentesített: egy felcserképzőnek becézett félkatonai egészségügyi szakiskolát, ide fölvettek. Különös hely volt, igazgatója katonaoorvos, épülete egy óbudai apácakolostor, a növendékek jó része hozzám némiképpen hasonló kétes egzisztencia, de kiváló tanári kar, jó, színvonalas oktatás és érdekes, mozgalmas diákélet várt. Sajnos a kollégiumi bezártságot rosszul viseltem – az első év után ki is rúgtak annak rendjelmódja szerint.

Ebben az időben, 1958–59-ben barátkoztam össze a magyar avantgárdok néhány érdekes képviselőjével: közülük Gál Imre, Kovásznay György és főképpen Juhász Sándor festővel szoros barátságot kötöttem. Kecskemétről velem együtt jött föl Pestre Benedek István Gábor, azóta nevezetes író, akinek révén bejáratos lettem a Rabbiszemináriumba, Scheiber Sándor professzor óráira,

de ismeretségben voltam az óbudai plébánián élő Mécs László költővel is, akit haláláig látogathattam.

Kirúgásomat követően pesti rokonok fogadtak be, alkalmi munkákból, vendéglátóipari zongorázásból éltem, később dolgoztam Komlón a szénbányában: ez is mentesített a katonaság alól sorköteleességem végezetéig.

Közben persze minden lehető alkalommal jelentkeztem mindenféle egyetemre, ám eredménytelenül; végül egy véletlen folytán a Színház- és Filmművészeti Főiskola filmrendező szakára is – ez volt a legkevésbé valószínű hely, de Herskó János beválogatott és meglepő módon fölvehetett egészen speciális osztályába.

Innen számítom ifjúságom legboldogabb négy esztendejét: a pokolból a mennyországba kerültem. Megtanultam egy nagyon nekem való mesterséget, bizalmat és megbecsülést kaptam, elindultam a nekem rendelt pályán.

Diploma után a Filmgyár adott állást, asszisztálhattam nemcsak a barátaimnak, a mesteremnek, hanem munkatársként tanulhattam mások mellett Várkonyi Zoltántól, Jancsótól is.

Első játékfilmemet, a *Lássátok feleimet* 1966–67-ben forgattam, 1968 januárjában mutatták be. Később még három filmem futott a mozikban: az *Ámokfutás*, a *Haladék* és a *Defekt*.

A televízió kezdettől a kegyeibe fogadott: elsőként a *Tenkes Kapitányában* voltam másodasszisztens, majd önálló munkákat kaptam, köszönhetően annak, hogy nemzedékemből elsőik között tanultam meg az új médium eszköztárát. Minden műfajban dolgozhattam a híradóeseménytől az élő adásig, számos játékfilmemet a

tévében forgathattam le, dokumentumfilmeket, tudományos ismeretterjesztő és nemzetközi kultúrhistoriai sorozatokat, játékfilmsorozatokat, gyerekműsort, pszichohorrorot – egyszerűen mindent csináltam, ami a mozgókép műfajában létezik; az utóbbi években főként mesefilmeket készítek.

Már főiskolás korom óta fotográfáltam: eleinte kollegáim dokumentum- és kisjátékfilmjeit, később gyakran saját filmjeimet. Nagyon vonzott a filmes technika, főleg a fekete-fehér, kevésbé az elektronika, a színes; csak mostanában, hogy a képminőség nagyságrendeket javult és az utólagos

beavatkozásoknak gazdag eszköztáruk alakult ki, barátkozom vele. Induló éveim irodalmi vonzódásaiból annyi maradt, hogy forgatókönyveim jelentős részét magam írom, s néha egy-egy fölkerésre novellát, verset, publicisztikát.

Egy leánygyermek apja és egy fiúgyermek nagypapjaként harmonikus házasságban élek, hetvenévesen is egészségben és munkaképesen, nyugdíjammal havi negyvenezer forint.

Závodszy Géza

történész (1939. augusztus 23.)

Talán nem egészen hihető, de először a Napút megtisztelő fölkerése ébresztett rá: tetszik, nem tetszik, az emberélet útján elértem egy olyan mérföldkövet, amelyen túl, ha nem is vénnek, de udvarias eufemizmussal szólva tisztos korúnak mondhatnak. Eddig nem sokat gondoltam a korommal, hiszen az Úristen ajándékként testi nyavalyáktól menten tartom a testsúlyomat, s megvannak régi kedvteléseim, az eleven kapcsolat földdel, vízzel, szabad levegővel. Az íróasztalom pedig tele határidős munkával.

Úgy hirtelen fölidézve persze rövidnek is tűnhet ez a majdnem hetven esztendő. Azt hiszem, kortársaimmal közös az élmény, hogy mennyire közeliek, mennyire világítóan színesek a képek a gyermekkori karácsonyokról, a diákkori szerelmekről, házasságról, a gyerekek születéséről, temetésekről. Aztán, ha elkészül a leltár, rádöbben az ember, mennyi minden fért ebbe a hét évtizedbe. Több, sokkal több, mint amennyi a kiszabott hetven sorba.

Amolyan Pegazus rúgta diákként a pesti egyetem bölcsészkarra vitt az erős irodalmi érdeklődés. Magyar és történelem szakos tanárként vidéki és Pest-külvárosi ipari technikumokban tanítottam „előrelátó szülők” oda irányított olykor kivételesen tehetséges gyerekeit, majd a helyi párttitkárral adódó némi súrlódást követően a Tankönyvkiadó műhelyében ráéreztem a könyvcsinálás mesterségének ízére. Történész lettem végül, nem irodalmár, történelemről írtam,

történelmet tanítottam az ELTE tanárképző karán harminc éven át, adjunktusként, docensként, főiskolai tanárként, és irányítottam is a kart a tanárképzés főhivatású bátyjáért folytatott – végül is meddő – küzdelem éveiben.

Sok mindent írtam az elmúlt évtizedekben, történelemtankönyveket, ismeretterjesztő műveket, esszét, alapkutatások után monográfiát terjedelmes jegyzetapparátussal – utóbbi az USA-ban is megjelent angol fordításban –, szerkesztettem forráskiadványt. Szóba ezeket azért hozom, mert eszembe jutott: egy szakmunkástanulók számára írott tankönyvemben úgy igyekeztem a történelmi idő múlását, egy-egy évszázad tartalmát megfoghatóvá tenni, hogy a XX. századot – időszalagon elhelyezve – egy Kárpát-medencei magyar család négy nemzedékére osztottam, megmutatva, hogy egy évszázadnyi idő az egyén számára a nagyszülők, szülők elbeszéléséből szóban, a primer élmény eleven-ségével is átélhető.

Hely híján aligha mesélhetek a személyiségem kialakulásában meghatározó szerepet játszó családi legendáriumból, frontharcos nagyapámról – 1919-ben fején Szamuely tízezer koronás vérdíja – vagy nagyanyám fivérééről, a tengerésztsztről a Novara fedélzetén az otrantói tengeri ütközetben. Az én megélt korom éppen elég történelem egy mai tizenéves számára.

Hiszen már éltem, amikor kitört a világháború. Színes film számomra ma is, amikor évekkel később valóságosan utolért. Tartalékos tiszt apámat a három kisgyermekre tekintettel hátországi szolgálatra vezényelték, s nekünk, gyerekeknek még azon a napon is béke volt. A budafoki ház udvarán játszottunk – meleg júliusi vakító kék ég. Megszólaltak a légvédelmi szirénák. Ijedelem nélkül mentünk az óvóhelyre, mintha csak sétálni mennénk. Korábban ilyenkor nem történt semmi. De aztán kialudt a villany, rengeni kezdett a föld... füllel elviselhetetlen csattanások, a domboldalba beásott gépágyúk őrzöngő tüzelése... A robbanások sűrű port nyomtak a pince levegőjébe, fuldokoltunk. Anyánk öcsém vízbe mártott pelenkáját terítette az arcomra. S amikor véget ért a rémálom, s az összedobált lépcsőfokokon ismét napfényre jutottunk: a szomszédban égő házak, megnyílt pusztaság, leszaggatott villanyvezetékek. A Csepelt támadó első szőnyegbombázás széle csapta meg az utcánkat. Budapest ostroma, a pincei élet, az idegen katonák, az éhezés ettől kezdve már folytatásos regény.

Az ötvenes évek így-úgy tankönyvi anyag. De én *láttam* a sarki Röltex kirakatában kiállítva a hat kiló lisztet, négy kiló cukrot, a falusi rokonoktól kapott néhány szál kolbászt, egy kis zsírt és hat karórát (!) mint az „ellenség” áruhalmozásának bizonyítékát, miközben az egyszerű, Budafokon sokak által ismert hattagú családból a *családanya* már börtönben volt. Én *beszéltem* a kilencgyermekes, mélyen hívó Haid tanító úrral, akit a tanácselnök időnként beidézett a rendőrségre, és ott megverték, hogy leszoktassák a templomba járásról.

Tizenhét éves gimnazistaként a Műgyetem 1. számú tornatermébe jártam, kissé megkésve a kardvívással ismerkedtem. Október 22-én hétfő délután edzés volt. Így történt, hogy beöltözve, plasztronban, a váratlan és számomra jórészt új világra ablakot nyitó impresszióktól szédelegve ittam az értelmes zajongást, az ütemes dobogást: „Varsó! Varsó!” 23-án néhány osztálytársammal ott vonultunk a műgyetemistákkal, ha igaz, mindjárt a második-harmadik

sorban. Sem történelmi tanulmányban, sem irodalmi műben többé visszaidézni nem lehet azoknak a derült óráknak az eufóriáját, a fölszabadult ifjúság minden irányból áradását. Sok minden következett még, ujjongás, vér, gyász és gyalázat, amelyek felnőtte érleltek, annak a napnak eleven, tiszta képét azonban többé bennem elhomályosítani semmi nem tudta. Megélt éveim túlnyomó része, quod erat demonstrandum, előttem volt, de a magyar quisling balvégzetű árnyéka sok tévedéstől megóvott.

Mégis, hogy a nosztalgiázás langyos fürdővizét kissé fölkararjam, vagy a „távolságtartó”, „tárgyszerű” elemzéseket az oral history módszerével valamelyest előbbé tegyem, íme még egy személyes élmény az élhető szocializmusból (1983): Egy vasárnap reggel hajnali öt órakor erőszakos csöngetésre ébredtünk. Az ajtóban két polgári ruhás nyomozó közölte, hogy második gimnazista lányomért jöttek. Az okot nem mondták meg. Tiltakozásunkra, hogy kiskorúról van szó, hozzájárultak, hogy valamelyikünk elkísérje. Kora reggeltől délután háromig egy rideg, szürke műkö lapokkal burkolt üres helyiség sarkában ültem, átlósan a másik sarokban a gyereklány, akit időnként behívtak a barnára festett ajtó mögé. Egy testes smasszer is volt ott, arra ügyelt, hogy szót ne válthassunk. Délután háromkor behívtak. A százados „komoly” figyelmeztetések után kijelentette, hogy hazavihetem a lányomat. A töredékinformációkból összeállt a kép. Néhány harmadikos szakközépiskolás fiú, életkori sajátosságaik engedve egyesület alapítását tervezgette, és ügyes kezű lányomat kérték meg, rajzoljon zászlót számukra. A fiúk a Beszélő harmadik évében előzetes letartóztatásban voltak. Igaz, a vád nem sajtórendészeti vétség, hanem szervezkedés volt.

A sors megengedte, amit nem hittem: ismét átélhettem, mint telnek meg az utcák és terek a szabadságra vágyók tömegeivel, miként hullik darabjaira és semmisül meg a helytartók által dirigált totális állam. Megízlelhettem, amiről csak elméleti ismereteim voltak, milyen a gyakorlatban egy demokratikus párt építése, milyen választást nyerni (a Magyar Demokrata Fórummal) és milyen választáson elbukni. Ez az új történet, a rendszerváltozás története azonban még tart. Akárcsak az életem.

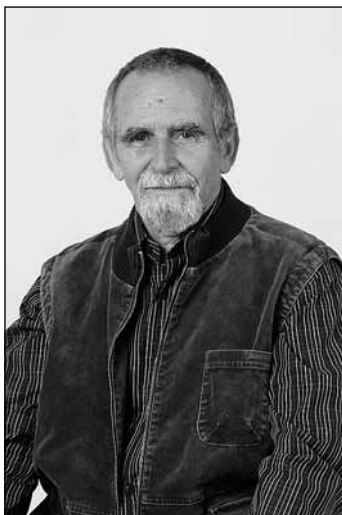
Orvos András

festőművész (Békéscsaba, 1939. augusztus 27.)

...kétségtelen, hogy Orvos András festészetének hármass forrásvidéke a békéscsabai élményein túl Rosenquist, Warhol, azaz maga a pop-art és a Kádár-rendszer képeslapkiadása együttesen. A virág, a rózsza ikonográfiájának hazai kontextusában elsőként – nyilván Magritte szürrealista rózsái hatására – Lakner László festett rózsákat, majd Orvos két kortársa, Siskov Ludmil és Kocsis Imre ecsetje alól került ki

néhány ma már klasszikusnak számító kép. Orvos azonban nemcsak néhány, hanem kizárólag rózsaképeket festett a kietlen és konceptuális hetvenes években. A következő két évtizedben aztán kicsit átértelmeződik a rózsza motívuma. Sub Rosa, Rosa Mystica és Rosa Cantina motívuma Méhes Lóránt és Olescher Tamás szakrális képein tűnik fel, Nyári Istvánnál pedig kortárs művészet némesedik a hétköznapi szupercicse. Az ezredfordulón ismét felvirágozik a rózsadivat. A Wechter testvérek több bizarr, ironikus kompozíciót szenteltek a témának, képeiken a másolat mint eredeti, illetve a szekundereredetiség posztmodern iróniája villan fel, sok-sok rózsával és még több eredetileg mások által festett rózsával...

Orvosi rózsza. Az Iparművészeti Főiskola textil szakán végző Orvos András – a virágok doktora – mint festő oszlopos tagja volt a rövid életű No1 csoportnak (1969–71), később pedig

„beírta nevét” a ma már legendás, egykoron még dicstelen balatonboglári kápolnatárlatok (1971–73) osztálynaplójába is. Ezek persze csak az ismert megállók, azonban az akkori nyilvánosság, illetve a lenyomott nyilvánosságnak köszönhetően számtalan kisebb állomás kötötte össze a nagyokat, és minden állomás új kapcsolatot hozott. A Fáklya Klub Pedagógus Művészeti Stúdióban (1965–69) is-

merkedik meg Litkey Györggyel, Deák Lászlóval és Lisziák Elekkel. 1969-ben a budapesti Tomori utcai általános iskolában rendezte első kiállítását, itt találkozik Szeift Gyulával, aki meghívja az újpesti Derkovits Klubban megrendezésre kerülő, Mezei Ottó által szervezett képzőművészeti kiállításra. 1969-ben tehát felgyorsulnak az események. Megismeri Butz Hunort az angyalföldi József Attila Művelődési Házban, ahol megnyílik a No1 első kiállítása. A háromnapos állatkerti kiállításon már Szemadám György is részt vett. Ez volt a csoport leghíresebb bemutatója.

Ennyi is elég volna, hogy egykori ellenzéki-avantgárd mivoltát megfelelő PR-munkával állandóan a felszínen tartsa valaki, mint ahogy van is ilyen. A Kádár-rendszernek nevezett kalandjátékba még befért egy önköltséges kiállítás a Fényes Adolf Teremben (1972). Az életmű leggrandiózusabb darabjai – a *Naprózsza I-II.* című képek – a balatonboglári és a

kapitalista viszonyokat előrevetítő Fénye Adolf termi kiállításra készültek. Orvos egyébként – Kocsis Imrével, Kéri Ádámmal és Birkás Ákossal, hogy csak néhány különutast említsek – a szürnaturalistákat követő generációhoz tartozik. A nemzetközi irányzatoktól ők már nem voltak annyira elzárva, mint elődeik, ebből következően tevékenységük stilisztikai értelemben „híd” a szürnaturalizmus és hiperrealizmus között. A középnemzedékhez tartozó Orvos képi világa kétségtelenül a pop artban gyökerezik, de nem egyszerűen és nem a nyugat-európai stilisztikai értelmében. Pop art annyiban, hogy nyomtatványok (rózsás képeslapok) alapján kezd dolgozni, de a nyomat elsődleges élményét érzéki naturalizmussal fogalmazza át, teszi élővé, hogy ne mondjam antropomorffá. Antropomorf, mert a virág nő.

Munkái egyetlen motívuma a virág, amely leginkább rózsza, és a Vácott töltött évtizedekben is hűségese maradt nagy szerelméhez a rózsához. A felnagyított rózsamotívumok két nagy csoportra oszthatók: egyrészt a pop-

artos montázstechnikával komponált dekoratív változatra, másrészt az izzó sárgákkal, lüktető vörösökkel festett naturalisztikus formákra. A naturalizmus és az absztrakció határán egyensúlyozó lírai-romantikus biostruktúra a hétköznapi dekorativitástól a (perverz) érzékiségig tágított széles skálán számtalan formában jelenik meg.

Az alapvetően méretnöveléssel – a fotó szerepe a hetvenes évek elején – létrehozott obligát motívum popos dekorativitása hard edge-es monokróm felületté válik az idők során. A monokróm és a hard edge többnyire kizárja a személyiségre utaló szubjektív kézjelet, azonban Orvos Andrásnak sikerült elkerülnie a személytelenség csapdáját: a kézjegy és az ecsetnyom szublimációját...

(Bárdosi József: Tulajdonságok nélküli művészet. Orpheusz Kiadó, 2005)

Orvos András

REDUKCIÓ